

19. YÜZYILIN İLK YARISINA AİT NÜFUS DEFTERLERİ VE İZMİT KAZASI'NIN NÜFUSU

FERHAT BERBER*

Giriş

1830/1831 tarihinde başlayan, modern anlamda ilk olan Osmanlı nüfus sayımları¹ yerel tarih çalışmaları açısından son derece kıymetli bilgiler içermektedir. Bu kaynaklar esas alınarak Kocaeli çevresine dair bazı çalışmalar² yapılmış olmakla birlikte, bölgenin merkezi konumundaki İzmit kazasının nüfusu detaylı bir biçimde incelenmemiştir. Yine Kocaeli ve yöresinin tarihine dair çalışmalar son yıllarda, özellikle içinde bulunduğumuz bu sempozyum serisinin de başat rolü ile, artmışsa da ana kaynak olarak 19. yüzyıl nüfus kayıtlarının kullanıldığı tebliğler bir hayli sınırlı kalmıştır.

Bu sebeple bu çalışmada 19. Yüzyılın ilk yarısına ait nüfus defterlerinde İzmit (İzmitmid) kazasına ait bilgiler bir arada değerlendirilerek bir nüfus ve yerleşim panoraması sunulmaya çalışılacaktır.

İZMİT KAZASINA AİT NÜFUS DEFTERLERİ

Öncelikli olarak çalışmada kullanılan kaynakların tanıtımını yapmak icap eder. Osmanlı arşivlerinde İzmit kazasına ait bilgiler içeren 60'a yakın defter olup bunlardan 45 kadari yoklama defteridir. Geriye kalan 15 adet defterin bir kısmı da bozuk veya okunamayacak derecede yıpranmıştır. Ancak elde kalan 11 adet defterin kazanın nüfusuna dair tatmin edici bilgiler ihtiva ettiği söylenebilir. Tablo-1'de bu defterlerin arşiv kodları ile tarih ve içerikleri yer almaktadır.

Tablo-1: Çalışmada Kullanılan Nüfus Defterleri

1	H. 1246/M.1830-1831 Nfs. d. 592 Yabancı Reaya
2	H. 1246/M.1830-1831 Nfs. d. 668 Müslüman İcmal
3	H. 1247/M. 1831 Nfs. d. 589 Yabancı İslam
4	H. 1247/M. 1831 Nfs. d. 1182 Reaya

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ferhat_berber@yahoo.com

1 Osmanlı'da modern nüfus sayımlarının çeşitli yönlerden izahı ve tahlili için başlıca olarak bkz: Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, II. Baskı, DİE Yayınları; Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989) Bildiriler*, İstanbul 1990, ss. 81-107; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003; Nejdett Bilgi, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu (700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı)*, C. 19-20, S. 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, ss. 117-124.

2 Ahmed Nezih Galitekin, *XIX Yüzyılın İlk Yarısında Yapılan Nüfus Sayımlarında Kocaeli Körfez İlçesi (Hereke Ve Taşköprü Köyleri)*, Körfez Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2013.

5	H. 1250/M. 1834-1835 Nfs. d. 670 Genel İcmal
6	H. 1250/M. 1834-1835 Nfs. d. 671 Genel İcmal
7	H. 1256/M. 1840-1841 Nfs. d. 623 Müslüman
8	H. 1256/M. 1840-1841 Nfs. d. 626 Reaya
9	H. 1258/M. 1842-1843-Nfs. d. 624 Müslüman
10	H. 1258/M. 1842-1843-Nfs. d.627 Reaya
11	H. 1260/M. 1844-1845 Nfs. d. 971 Genel İcmal

İZMİT KAZASI'NIN MÜLKÎ TAKSİMAT'TAKİ YERİ

19. yüzyılın ilk yarısında İzmit Kazası hep Kocaeli Sancağı'na bağlı görünmektedir. Ancak Kocaeli Sancağı'nın mülkî taksimattaki yeri sürekli olarak değişiklikler göstermekte bazı eserlerde de farklı bilgiler verilmektedir. 1831'de Kocaeli Sancağı, Karpat'a³ göre Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti içinde, bazı nüfus defterlerine⁴ göre ise hem 1831'de hem de 1834-1835'te Hüdavendigâr Eyaleti içinde yer alır. 1836 yılında Hüdavendigâr Müşirliği'ne dâhil olmuştur.⁵ 1840 yılında ise kısa bir süre Kocaeli Müşirliği içinde yer almış, 1841-1842'de yeniden Hüdavendigâr Eyaleti içine alınmıştır.⁶ 1842-1843 tarihli bir Müslüman nüfus defterinde ise Bolu Eyaleti'ne⁷ dâhil olduğu yazılmışsa da, aynı tarihli reaya nüfus defterinde Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı olduğu görülmektedir.⁸ Sancak, 1844-1845 tarihli temettüat defterlerine göre Bolu Eyaleti kapsamındadır.⁹ 1848¹⁰ ve 1850¹¹ tarihli Devlet salnamelerinde ise Kastamonu Eyaleti içinde yer almıştır. 1850 yılında Kaza'nın Bahçecik, Yuvacık ve Yeniköy adında üç de nahiyesi görülür.¹² 1855 tarihli salnamede de Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlı olduğu bilgisi mevcuttur.¹³ Yukarıda çoğu ana kaynaklardan verilen bilgiler, Kocaeli Sancağı'nın hangi üst birime bağlı olduğu konusunda net bir tablo ortaya koyamamaktadır. Yıllar arasında değişiklikler yapıldığı muhakkak ise de aynı yıla ait kaynaklarda farklı bilgiler olması, kaynakların sonradan tasnifi sırasında bu karmaşanın oluştuğu ihtimalini akla getirmektedir.

YILLARA GÖRE KAZA'NIN TOPLAM NÜFUSU

Bu bahis altında İzmit kazasının yıllara göre toplam nüfusu tablolaştırılmıştır.¹⁴

3 Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 52

4 BOA. Nfs. d. 1182; Nfs. d. 671

5 Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid Döneminde Kocaeli", *Uluslararası Gazi Akça Koca Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ss.647-662, Kocaeli 2015, s. 649,

6 İlkay Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağı'nın İdari Yapısı", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Güz, 2015, s. 193-236, s. 202

7 BOA. NFS. d. 624

8 BOA. NFS. d. 627

9 Subaşı, a.g.b., s. 649 ve ayrıca bakınız Tuğba Okuyan, *İzmit Temettüat Defterleri*, Sakarya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004

10 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H. 1264, s. 200

11 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H. 1266, s. 43

12 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H. 1266, s. 70

13 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H. 1272, s. 65

14 Bkz. Tablo-2

Tablo-2: İzmit Kazası'nın Yıllara Göre Toplam Nüfusu

İzmit Kazası Toplam Hane ve Nüfusu (Erkek)		
Yıl (Hicri/Miladi)	Hane	Nüfus
1246/1830-1831		12770
1247/1831 (Karpat-Karal)		11569
1250/1834-1835	4697	11911
1256/1840-1841	5013	11636
1258/1842-1843	5302	11669
1260/1844-1845	4697	

Kullanılan kaynakların tamamında hem hane hem nüfus bilgileri aynı anda yer almamıştır. Sayımın başladığı yıl olan 1830-1831'de eldeki çeşitli defterlerin verilerinden hareketle 12770 erkek nüfus sayısına ulaştık. Karal ve Karpat'ın kullandıkları icmal defterine göre ise İzmit Kazası'nın toplam erkek nüfusu 11569 olarak verilmiştir.¹⁵ Eldeki Hicri 1246 tarihli defterlerin verdiği sayının Karal ve Karpat'ın kullandığı Hicri 1247 tarihli defterdeki sayıdan az olması bir nüfus düşmesine işaret etmektedir. Bundan sonraki defterlerin verileri de yıllara göre toplandığında yine de 1830-1831 yılına ait sayılara ulaşılammaktadır. Ancak 1830-1845 arasında İzmit kazasının toplam erkek nüfusunun bütün değişiklik ve hatalı yazım farklarına rağmen, 11 bin ile 12 bin arasında olduğu kesin bir bilgi olarak verilebilir. Erkek nüfustan hareketle, kazanın kadın-erkek toplam nüfusunun 22 bin civarında ve hatta üzerinde olduğu tahmini de yapılabilir.

KAZA NÜFUSUNUN ETNİK YAPISI

İzmit Kazası gayrimüslim tebaanın yoğun olduğu bir yerdir. Hane bazında Müslümanlar ile gayrimüslimler birbirine yakın görünseler de nüfus olarak bakıldığında gayrimüslimlerin sayısı daha fazla oldukları görülmektedir.¹⁶ Kazanın gayrimüslim cemaatleri arasında de baskın biçimde Ermeniler en kalabalık grubu oluşturmaktadır.¹⁷

Tablo-3: Yıllara Göre Müslüman Ve Reaya Nüfus

Yıl	Grup	Hane	Nüfus
1246	İslam	2580	5645-5657
	Reaya		6143-7113
1250	İslam	2372	4600
	Reaya	2325	7311
1256	İslam	2673	5367
	Reaya	2340	6269

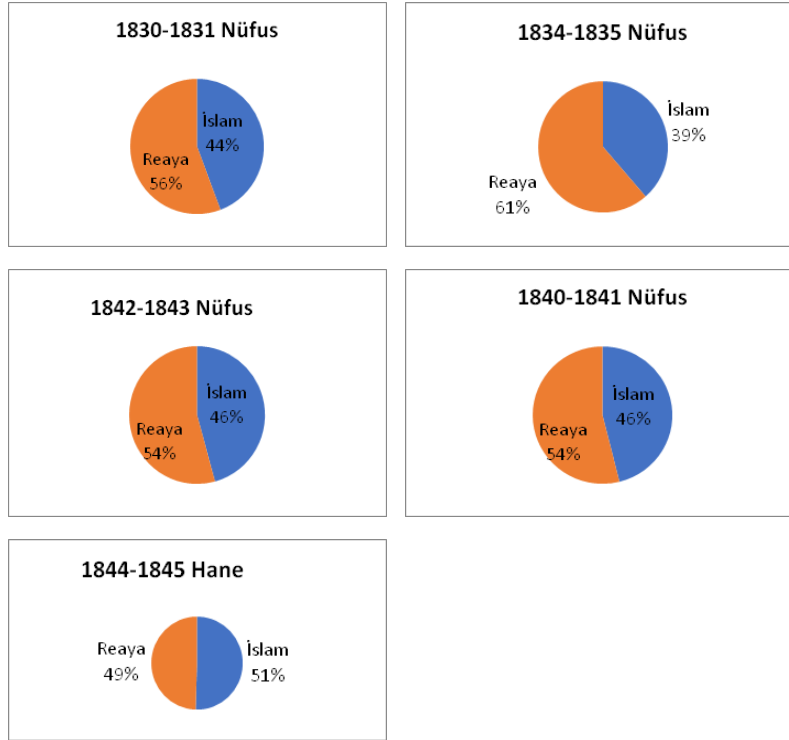
¹⁵ Karal, ...İlk Nüfus Sayımı, s.202 ; Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.52

¹⁶ Bkz. Tablo-3 ve Grafik-1

¹⁷ Nüfusun etnik dağılımının bazı ayrıntıları, tekrara düşmemek için, bu bahis içinde değil, Nüfusun Şehir-Kır Dağılımı ve Yerleşim Birimleri başlıkları altında verilecektir.

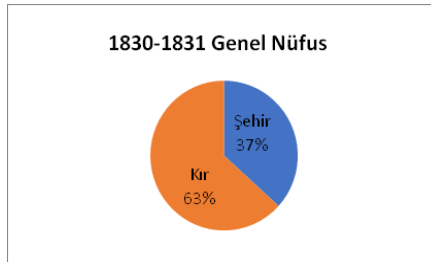
1258	İslam	2657	5336
	Reaya	2645	6333
1260	İslam	2372	
	Reaya	2325	

Grafik-1: Müslüman Reaya Oranı

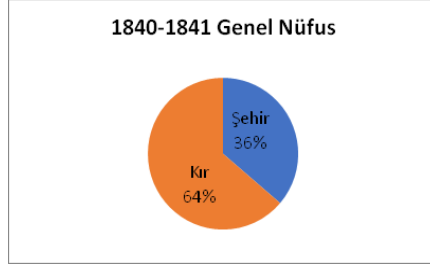
NÜFUSUN ŞEHİR-KIR DAĞILIMI

İzmit Kazasında nüfus dağılımının 10 yıllık süre içerisinde, şehir-kır bazında, çok fazla değişiklik göstermediği görülür. Kaza erkek nüfusunun üçte ikisine yakın bir kısmı kır yerleşim birimlerinde yaşamakta iken geri kalanı şehir merkezinde ikamet etmektedir.¹⁸

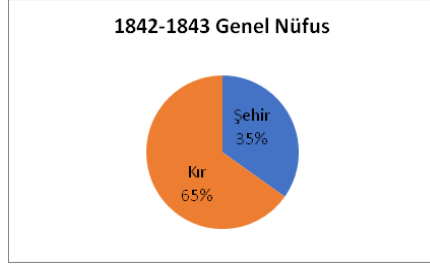

Grafik-2

¹⁸ Bkz. Grafik-2,3 ve4

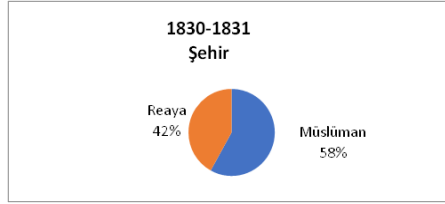

Grafik-3

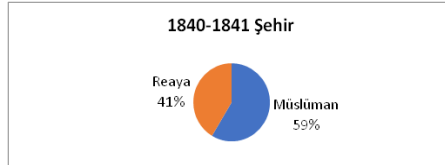

Grafik-4

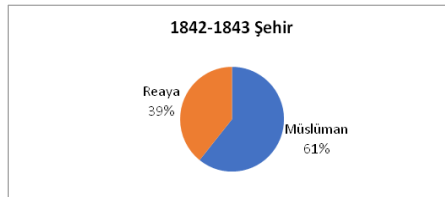
Şehir merkezinde Müslüman nüfusun, kır yerleşimlerinde ise gayrimüslimlerin sayıca fazla oldukları görülmektedir.¹⁹

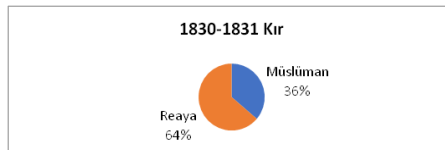
Grafik-5

Grafik-6

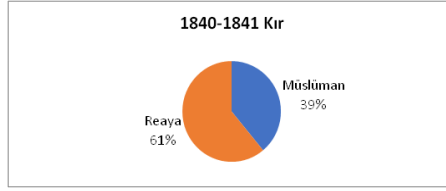

Grafik-7

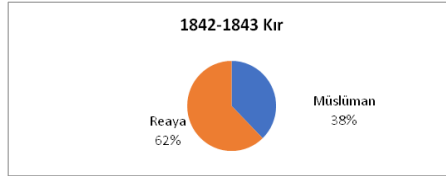

Grafik-8

¹⁹ Grafik-5,6,7,8,9 ve 10

Grafik-9

Grafik-10

YERLEŞİM BİRİMLERİ

Kazanın yerleşim birimleri Müslüman ve reaya olarak iki ana başlık altında incelenecektir.

MÜSLÜMAN YERLEŞİMLERİ

Şehir Merkezi-Mahalleler

İzmit kazasının şehir merkezinde Müslümanların ikamet ettiği 20 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin bir kısmı halen aynı isimle varlıklarını devam ettirmektedirler.

Tablo-4: Müslüman Mahallelerinde Defterlere Göre Nüfus

Mahalle	Defter		Defter		Defter		
	1246-583		1246-668		1256-623		
	Hane	Nüfus	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Ömer Ağa	119	325	265	126	219	128	219
Karabaş	144	262	262	129	221	129	221
Cedid	50	93	93	53	79	53	79
Çukurbağ	178	297	297	149	249	149	249
Hacı Hızır	131	251	251	121	212	122	212
Tepecik maa Abdüs-selam	103	203	203	94	167	94	167
Cami-i Şerif	55	100	100	56	106	55	105
Başçeşme	67	129	126	65	124	65	124
Veli Hoca	78	149	149	99	162	99	162
Hamza Fakih	50	102	102	54	100	54	100
Sadık	10	27	27	16	32	15	30
Hacı Hasan	92	206	206	96	194	96	194

Akçakoca/Akmescid	75	155	155	89	161	79	161
Çarşu-yı Müslim	53	111	111	51	106	51	106
Ahmedcik	33	68	68	49	83	49	83
Tulkuk	15	26	26	13	29	13	29
Hacı Hurma / Hürrem	54	107	107	69	118	69	118
Durgut	28	37	47	22	42	22	42
Debbağhane	14	24	24	13	23	11	23
Karaburç	29	55	55	26	42	26	42
Toplam	1378	2727	2674	1390	2469	1379	2466

Müslüman mahalleler arasında nüfusun sayıca yüksekliği bakımından, sıraları değişmekle birlikte Ömerağa, Çukurbağ, Karabaş mahalleleri ilk üç sırada yer alır. Az nüfuslu mahalleler ise Debbağhane, Tulkuk ve Sadık mahalleleridir. Aradaki diğer mahallelerin nüfus fazlalığı bakımından yıllar içinde sıralarında büyük bir değişme bulunmamaktadır. Buradan hareketle İzmit kazası şehir merkezinde, 10 yıllık süre içerisinde, mahalleleri değiştirebilecek kadar büyük nüfus hareketlerinin olmadığı söylenebilir.

Müslüman mahallelerinde ortalama olarak 68-69 hane; 123-136 nüfus bulunmaktadır.

KIR YERLEŞİMLERİ

İzmit kazasında köyler "divan" adı verilen toplu bir yerleşim altında gruplanmışlardır. Bir nevi nahiyeye görünümünde²⁰ olan 15 adet divanda toplanan köylerin isimleri aşağıdaki gibidir.²¹

Tablo-5: İzmit Kazası Müslüman Köyleri

Divan-ı Çınarlı	Divan-ı Arızlı	Divan-ı Belenören
Çınarlı	Akpınar	Belenören
Divan-ı Danişmend maa Taceddin	Kulfallı	Değirmenderesi
Sarıcalar	Hatib	Orçun
Hacı Ahmed Ç.	Arızlı	Saraylı

20 Divan, Pakalın tarafından, "Osmanlı Devleti'nde birkaç köyden müteşekkil idari birlik", olarak tanımlanmış; Baykara tarafından, "Selçuklu ve erken Osmanlı döneminde de kullanılmış olup küçük iskân birimlerinin vergi amacıyla bir arada değerlendirildiği yerleşim şekli", olarak ifade edilmiştir; Özçağlar, "Divanlar, Osmanlı'da bazı yörelerde dağınık köy yerleşimlerinin irtibat, vergi tahsili gibi amaçlarla bir ünite içinde gruplanması ile oluşan, idari alanlardır. Bugünkü mahalleli köylere benzemektedir.", derken; Yılmaz ise divanın " idari anlamda 15. yüzyıla kadar, yerleşme coğrafyası açısından 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar götürülebileceğini ifade edip daha çok Kuzey Anadolu'da görüldüğünü ve nahiyenin yerel adı olduğunu", iddia eder; Şahin ise 15 ve 16. yüzyıllarda "küçük köyler topluluğu şeklindeki bu birimin nahiyeye denk geldiğini" belirtir. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul 1983, s. 457; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000, s. 28; Ali Özçağlar, "Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3/1, 2005, ss. 1-25, s. 8; Cevdet Yılmaz, "Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan", *History Studies*, 2/1 2010, ss.273-309; İlhan Şahin, "Nahiye", *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 306-308, s. 307.

Bütün bu izahata rağmen ele aldığımız kaynaklarda onlarca köyü olan divanlar bulunduğu gibi 5 nüfuslu tek köyden oluşan divanlar da vardır. Bu sebeple bizim önermemiz de, en azından incelenen yöre için, divanın eskiden var olan bir idari/mali ünitenin 1830'larda geleneksel bir ünitenin sadece ismen devamı olabileceği yönündedir.

21 Köylerin farklı defterlere göre nüfus ve hane bilgileri için bkz. EK-II

Toylar	Ahi	Hisareyn
Kabaoğlu	Divan-ı Mirhanlı	Sığırlık Ç.
Divan-ı Yakub Durasan	Hasanoğlu	Değirmen
Durasan	Sofuoğlu	Kullar
Solaklar	Receb	Köse
Yunuslu	Kozluca	Uzunbey Ç.
Divan-ı Gökçeviran	Başlı	Reisli Ç.
Çobanoğlu	Divan-ı Yassıbağ	Emin Kethüda Ç.
Sadıklar	Muradoğlu	Kirazoğlu Ç.
Çeribaşılar	Duhancıoğlu	Kirazoğlu Ç. Müslim Kıpti
Topallar	Tekke	Musa Kethüda Ç.
Üçgaziler	Toygarioğlu	Musa Kethüda Ç. Müslim Kıpti
Divan-ı Gedikli	Kargaoğlu	Hacı İbrahim Ç.
Büberoğlu	Divan-ı Resüllü	Kumla Ç.
Mancarcıoğlu	Camili	Hacı Mahmud Ç.
Elmacıoğlu	Kıracık/Kayracık	Turnaoğlu Ç.
Boduroğlu	Dere	Koloğlu Ç.
Kabakçioğlu nd. Şeytandere	Hacı Ahmed Ç.	Horosoğlu Ç.
Gedikli	Nasuhlar	Ali Kethüda Ç.
Gedikli Müslim Kıpti	Kefere Kırmısı	Çepni (Tabi-i İzmid)
Divan-ı Kurtdere	Kulaksız Ç.	Çepni Müslim Kıpti(Tabi-i İzmid)
Ortabirun	Eşme-i Müslim	Eşme-i Müslim (İznicmid)
Ayvalı	Divan-ı Çayırköy	Eşme-i Müslim Kıpti (İznicmid)
İslam	Sepetçi	Kızılcklı tabi-i Divan-ı Armişe
Karaabdülbaki	Alagözler	Divan-ı Zeytinburnu
Divan-ı Akgödek	Hacıoğlu	Çöpçüoğlu
Akgödek	Çayır	Tepe
Çepni	Divan-ı Nebi Hoca	Mollaoğlu
Divan-ı Deretepe	Gökçeler	Dombaycıoğlu
Sekbanlı	Kalemcioğlu	Hasancıklar
Tepe	Nebi Hoca	

Müslüman köyler içerisinde en kalabalık olanlar sırasıyla Değirmendere, Saraylı, Çepni, Eşme, Hisareyn köyleri olup diğerlerinde nüfus 100 kişiden daha düşüktür. Köylerde ortalama 14-15 hane; 33-36 erkek nüfus bulunmaktadır.

REAYA YERLEŞİMLERİ

Şehir Merkezi-Mahalleler

Tablo-6 Reayanın Yaşadığı Mahalleler

ŞEHİR REAYA YERLEŞİMLERİ						
Defter MAHALLE	1246-590	1247-1182	1256-626		1258-627	
	ERKEK	ERKEK	Hane	ERKEK	Hane	ERKEK
Çarşı-Ermeni	544	445	201	539	201	485
Şeyhler-Ermeni	873	709	272	796	272	705
Akçakoca- Ermeni	23	16	0	0	0	0
Rumlar- Ermeni	13	10	0	0	0	0
Rumiyan	394	300	128	327	128	325
Yahudi	117	117	43	83	43	74
Toplam	1964	1597	644	1745	644	1589

İzmit kazasında gayrimüslimlerin yaşadığı 6 adet mahalle bulunmaktadır. Ermeniler Çarşı ve Akçakoca'da Müslümanlar ile birlikte, Mahalle-i Rumiyan'da da Rumlarla birlikte ikamet etmektedirler. Rumların Ermeniler ile birlikte aynı mahalleyi paylaştığı belirtilmişti. Yahudiler ise kendilerine ait müstakil bir mahallede yaşamaktadırlar.

Gayrimüslim mahalleler içinde en kalabalığı Şeyhler en az nüfusa sahip olanı ise Yahudi Mahallesi'dir.

Gayrimüslim mahallelerinde ortalama 107 hane ve 264-327 erkek nüfus bulunmaktadır.

KIR YERLEŞİMLERİ

İzmit kazasında Yahudiler diğer yerlerde olduğu gibi burada da şehirde ikamet etmekte olup gayrimüslim kır yerleşimleri Ermeni ve Rum cemaatlerine aittir.

Tablo-47: Kır Ermeni Yerleşimleri

Birim/Defter		1246-590	1247-1182	1256-626			1258-627		
Köy	Mahalle	Erkek	Erkek	Mahalle	Hane	Erkek	Mahalle	Hane	Erkek
Bahçecik	34	2080	1716	23	509	1427	34	761	2004
Yuvacık	4	775	726	4	285	745	4	285	653
Ermişe	2	413	367	2	167	451	2	166	406
Dağ		48	43		21	62		19	58
Arslanbey		550	491		201	575		200	556
Döngel		123	98		49	125		48	104
Toplam		3989	3441		1232	3385		1479	3781

İzmit kazasının kır yerleşimleri 6 adet Ermeni, 4 adet Rum köyünden ibarettir. Ermeni köyleri, Dağköy ve Döngel hariç diğerleri, çok büyük köylerdir. Hatta daha bu yüzyılın ortasında Bahçecik; Yuvacık ve Arslanbey (Yeniköy) nahiye olarak kabul edilmiştir.²² Ermeni yerleşimlerinde en kalabalığı Bahçecik en az nüfuslusu ise Dağköy'dür. Ermeni kır yerleşimlerinde farklı yıllara ait defterler arasındaki erkek nüfus farklılığı buralarda bir nüfus hareketliliği olduğuna işaret olarak kabul edilebilir.²³

İzmit kazasındaki Ermeni kır yerleşimlerinin tarihi son derece eskidir.²⁴ Özellikle dini merkez niteliğinde bulunanlar buradaki Ermeni nüfus artışının da başlıca sebebi olmalıdır.

Tablo-8: Kır Rum Yerleşimleri

Birim/Defter	1246-590	1247-1182	1256-626			1258-627
	ERKEK	ERKEK	HANE	ERKEK	HANE	ERKEK
Cedid	332	309	131	338	131	201
Mihaliç	490	488	201	491	201	463
Eşme	157	141	64	172	94	167
Karatepe	181	167	68	138	96	132
Toplam	1160	1105	464	1139	522	963

Rum yerleşimlerinde Mihaliç en kalabalığı, en az nüfuslusu ise önceleri Eşme iken sonradan Karatepe olup ortalama olarak 116-130 hane ve 240-290 erkek nüfus bulunmaktadır.

DEFTERLERDEN ÖNEMLİ NOTLAR

Tebliğ'in hazırlanmasında kullanılan kaynak olan nüfus defterlerinden tasniflenebilir veriler yukarıda kullanılmış olup bunların haricinde de kayda değer bazı bilgilere yer vermeden geçmemek gerekir.

Defterlere bakıldığında son derece yoğun bir nüfus hareketliliği olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle iş sebebiyle yakın ve uzak coğrafyalardan gelenler bulunmaktadır. Örneğin ağıllarda Rum ve Bulgar çobanların çalıştığı görülmektedir.

İzmit merkez ve Bahçecik'te yüzyılın ikinci yarısına ait (1859, 1860, 1862) yoklamalarda daha önce olmayan Protestan Ermeniler görülmektedir.²⁵

22 *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H. 1266, s. 70

23 Bkz. Tablo-7

24 Ayrıntıları için bkz. Raymond H. Kevorkian-Paul B. Paboudjian, 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Aras Yayınları, İstanbul 2003, s. 128-135; Oğuz Polatel, İzmit Kazası Ermenilerinde Dinsel Yapı ve Eğitim Faaliyetleri (1839-1915), Kocaeli Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010, s. 12-44

25 BOA. Nfs. d. 878 1275 C. 07-1275 L. 09, s. 4, 15; Nfs. d. 8982 1277 S. 26-1279 Ra. 18, s. 36

SONUÇ

Sonuç olarak 19. Yüzyılın ortasına doğru İzmit kazasının 20 bin kişinin üzerinde bir nüfusu vardır. Kazada Müslümanlardan biraz fazla gayrimüslim yaşamaktadır. Şehirde Müslümanlar kır yerleşimlerinde ise gayrimüslimler ağırlıktadır. Gayrimüslimler arasında Ermeniler sayıca Rum ve Yahudilerden çok öndedir. Özellikle dini nitelikli Ermeni yerleşimleri çok kalabalık olup bir süre sonra nahiye statüsü kazanmışlardır. Ayrıca yüzyılın ortasına doğru Osmanlı topraklarında başlayan Protestanlaşma hareketi yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus yoklamalarına da yansımıştır. Müslümanların ikamet ettiği kır yerleşimleri ise kimisi tek haneden oluşan seyrek nüfuslu yerleşimlerdir.

İstanbul'a yakınlığı ve önemli bir merkez olması hasebiyle İzmit kazası yoğun, kozmopolit ve hareketli bir nüfusa sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ NÜFUS DEFTERLERİ

- Nfs. d. 592 H. 1246/M.1830-1831
Nfs. d. 668 H. 1246/M.1830-1831
Nfs. d. 589 H. 1247/M. 1831
Nfs. d. 1182 H. 1247/M. 1831
Nfs. d. 670 H. 1250/M. 1834-1835
Nfs. d. 671 H. 1250/M. 1834-1835
Nfs. d. 623 H. 1256/M. 1840-1841
Nfs. d. 626 H. 1256/M. 1840-1841
Nfs. d. 624 H. 1258/M. 1842-1843
Nfs. d.627 H. 1258/M. 1842-1843
Nfs. d. 971 H. 1260/M. 1844-1845
Nfs. d. 878 1275 C. 07-1275 L. 09
Nfs. d. 8982 1277 S. 26-1279 Ra. 18

DİĞER ESERLER

- Aydın Mahir, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989) Bildiriler*, İstanbul 1990, ss. 81-107
- Baykara Tuncer, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000
- Bilgi Nejdett, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu (700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı)*, C. 19-20, S. 148-149, Aralık 1999-Ocak 2000, ss. 117-124.
- Erken İlkay, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdari Yapısı", *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Güz, 2015, ss. 193-236
- Galitekin Ahmed Nezih, *XIX Yüzyılın İlk Yarısında Yapılan Nüfus Sayımlarında Kocaeli Körfez İlçesi (Hereke Ve Taşköprü Köyleri)*, Körfez Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2013.
- Karal Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, II. Baskı, DİE Yayınları
- Karpat Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003
- Kevorkian Raymond H. -Paul B. Paboudjian, 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Aras Yayınları, İstanbul 2003
- Okuyan Tuğba, *İzmit Temettuat Defterleri*, Sakarya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004
- Özçağlar Ali, "Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3/1, 2005, ss. 1-25
- Pakalın M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB Basımevi, İstanbul 1983
- Polatel Oğuz, *İzmit Kazası Ermenilerinde Dinsel Yapı ve Eğitim Faaliyetleri (1839-1915)*, Kocaeli Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2010

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1264

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1266

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1272

Subaşı Turgut, "Sultan Abdülmecid Döneminde Kocaeli", *Uluslararası Gazi Akça Koca Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ss.647-662, Kocaeli 2015

Şahin İlhan, "Nahiye", *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 306-308

Yılmaz Cevdet, "Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda kullanılan Bir Terim: Divan", *History Studies*, 2/1 2010, ss.273-309

EKLER
EK-I: DEFTERLERİN İCMAL BİLGİSİ

1246-583		
Kaza Müslüman	Hane	Nüfus
Şehir	1378	2727
Kır	1202	2930
TOPLAM	2580	5657

1246-590		
Kaza Reaya	Hane	Nüfus
Şehir		1964
Kır		5149
TOPLAM		7113

1246-592		
Yabancı Reaya	Hane	Nüfus
Rum		159
Ermeni		75
Yahudi		4
Bulgar		18
TOPLAM		256

1246-668 İCMAL		
Kaza Müslüman	Hane	Nüfus
Şehir		2674
Kır		2971
TOPLAM		5645

1247-589		
Yabancı İslam	Hane	Nüfus
	34	126

1247-1182		
Kaza Reaya	HANE	NÜFUS
Şehir		1597
Kır		4546
TOPLAM		6143

1250-670 VE 671 İCMAL		
Kaza Genel	Hane	Nüfus
Müslüman	2372	4600
Reaya	2325	7311
TOPLAM	4697	11911

1256-623		
Kaza Müslüman	Hane	Nüfus
Şehir Müslüman Nüfus	1390	2469
Kır Müslüman Nüfus	1283	2898
TOPLAM	2673	5367

1256-626		
Kaza Reaya	HANE	NÜFUS
Şehir	644	1745
Kır	1696	4524
TOPLAM	2340	6269

1258-624		
Kaza Müslüman	Hane	Nüfus
Şehir Müslüman Nüfus	1379	2466
Kır Müslüman Nüfus	1278	2870
TOPLAM	2657	5336

1258-627		
Kaza Reaya	HANE	NÜFUS
Şehir	644	1589
Kır	2001	4744
TOPLAM	2645	6333

1260-971 İCMAL		
Kaza Genel Nüfus	Hane	Nüfus
Müslüman	2372	
Reaya	2325	
TOPLAM	4697	

EK-II: MÜSLÜMAN KIR YERLEŞİMLERİNDE NÜFUS

Defter			Defter			Defter			Defter		
1246-583			1246-668			1256-623			1258-624		
BİRİM	HANE	NÜFUS		NÜFUS		HANE	NÜFUS	BİRİM	HANE	NÜFUS	
Divan-ı Çınarlı											
Çınarlı	11	28		28		13	26		13	26	
Divan-ı Arızlı											
Akpınar	8	22		22		10	24		10	24	
Kulfallı	28	68		68		30	72		30	72	
Hatib	11	28		28		11	25		11	25	
Arızlı	13	32		32		18	26		17	26	
Ahi	16	38		32		16	31		15	31	
Divan-ı Danişmend maa Taceddin											
Sarıcalar	9	23		23		11	20		11	20	
Hacı Ahmed Ç.	1	5		5							
Toylar	3	9		9		3	7		3	7	
Kabaoğlu	16	42		42		20	46		20	46	
Divan-ı Deretepe											
Sekbanlı	8	30		30		11	27		11	27	
Tepe	9	19		19		10	28		10	28	
Divan-ı Çayırköy											
Sepetçi	22	59		59		23	43		23	43	
Alagözler	4	7		7		1	2		1	2	
Hacıoğlu	8	22		22		11	22		11	22	
Çayır	11	30		30		16	35		16	35	
Divan-ı Yakub Durasan											
Durasan	13	45		45		20	50		20	50	
Solaklar	14	47		47		18	49		18	49	
Yunuslu	2	7		7		2	3		2	3	
Divan-ı Mirhanlı											
Hasanoğlu	4	12		12		6	17		11	16	
Sofuoğlu	2	11		11		5	13		5	12	
Receb	3	7		7		3	6		3	5	
Kozluca	6	15		15		5	13		5	12	
Başlı	2	5		5		4	8		4	8	
Divan-ı Nebi Hoca											
Gökçeler	5	12		12		4	12		4	12	
Kalemcioğlu	3	6		6		2	4		2	4	
Nebi Hoca	11	28		28		11	31		11	31	
Divan-ı Gökçeviran											
Çobanoğlu	4	8		8		3	17		3	7	

Sadıklar	16	49		49		18	47		18	47
Çeribaşılar	4	12		12		4	11		4	11
Topallar	4	6		6						
Üçgaziler	9	21		21		8	19		4	12
Divan-ı Yassıbağ										
Muradoğlu	1	5		5		1	3		1	3
Duhancıoğlu	1	6		6		1	6		1	6
Tekke	5	15		15		5	15		5	15
Topkadoğlu	5	14		14		7	15		7	15
Kargaoğlu	2	7		7		3	5		3	5
Divan-ı Zeytinburnu										
Çöpçüoğlu	8	20		20		8	17		8	17
Tepe	8	24		24		7	28		7	28
Mollaoğlu	4	16		16		4	20		4	19
Dombaycıoğlu	4	10		10		5	12		5	12
Hasancıklar	5	20		20		7	24		7	24
Divan-ı Gedikli										
Büberoğlu	5	10		10		6	18		6	18
Mancaracıoğlu	5	13		13		5	16		5	15
Elmacıoğlu	2	5		5		2	8		2	8
Boduroğlu	7	17		18		9	20		8	19
Kabakçıoğlu nd. Şeytandere	8	25		25		12	33		12	33
Gedikli	6	12		12		5	9		5	9
						12	30		12	30
					Gedikli Müslim Kıpti	2	5		2	5
					Elma- cıoğlu	2	8		2	8
Kızılıklı tabi-i Divan-ı Armişe	13	29		29						
Divan-ı Resullü										
Camili	20	48		48		20	35		20	35
Kırancık/ Kayrancık	34	81		81		36	84		36	84
Dere	14	34		34		13	35		12	34
Hacı Ahmed Ç.	3	10		10		3	5		3	5
Nasuhlar	12	29		29		12	24		12	25
Kefere Kırmacı	13	25		25		13	21		13	21
Kulaksız Ç.	12	20		20		14	28		14	28
Eşme-i Müslim	61	148		148						
Divan-ı Kurtdere										
Ortabirun	14	45		45		15	43		15	43
Ayvalı	14	43		43		16	50		16	50
İslam	9	32		32		10	33		10	33
Karaabdülbaki	7	21		21		7	27		7	26

Divan-ı Akgödek										
Akgödek	4	11		11		1	1			
Çepni	75	160		160						
Divan-ı Belenören					Divan-sızlar			Divan-sızlar		
Belenören	19	69		69	Belenören	24	89	Belenören	24	89
Değirmenderesi	162	337		337	Değirmenderesi	154	292	Değirmenderesi	153	291
Orçun	73	167		167	Orçun	85	166	Orçun	85	166
Saraylı	103	226		226	Saraylı	100	188	Saraylı	100	188
Hisareyn	43	91		91	Hisareyn	43	102	Hisareyn	43	102
Sığırılık Ç.	3	6		6	Sığırılık Ç.	2	9	Sığırılık Ç.	1	4
Değirmen	5	9		9	Değirmen	3	6	Değirmen	2	6
Kullar	17	28		28	Kullar	10	21	Kullar	10	21
Köse	7	21		21	Köse	7	16	Köseler	5	14
Uzunbey Ç.	24	57		57	Uzunbey Ç.	26	49	Uzunbey Ç.	26	49
								Uzunbey Ç. Kipti Müslim	3	7
Reisli Ç.	2	8		8	Reisli Ç.	5	7	Reisli Ç.	5	7
Emin Kethüda Ç.	25	72		80	Emin Kethüda Ç.	26	74	Emin Kethüda Ç.	26	74
Kirazoğlu Ç.	15	28		28	Kirazoğlu Ç.	7	14	Kirazoğlu Ç.	6	13
					Kirazoğlu Ç. Müslim Kipti	5	10	Kirazoğlu Ç. Müslim Kipti	5	10
Musa Kethüda Ç.	22	47		47	Musa Kethüda Ç.	17	42	Musa Kethüda Ç.	17	42
					Musa Kethüda Ç. Müslim Kipti	3	7	Musa Kethüda Ç. Müslim Kipti	3	7
Hacı İbrahim Ç.	10	27		27	Hacı İbrahim Ç.	9	31	Hacı İbrahim Ç.	10	31
Kumla Ç.	4	8		8	Kumla Ç.	3	4	Kumla Ç.	3	4
Hacı Mahmud Ç.	7	21		21	Hacı Mahmud Ç.	10	24	Hacı Mahmud Ç.	10	24
Turnaoğlu Ç.				15	Turnaoğlu Ç.	5	10	Turnaoğlu Ç.	5	10
			Koloğlu Ç.	5	Koloğlu Ç.	2	5	Koloğlu Ç.	2	5

19. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Nüfus Defterleri ve İzmit Kazası'nın Nüfusu

		 Ç.	3	Çepni (Tabi-i İzmid)	79	154	Çepni (Tabi-i İzmid)	80	154
					Çepni Müslim Kıpti(- Tabi-i İzmid)	3	9	Çepni Müslim Kıpti(- Tabi-i İzmid)	3	9
			Horosoğlu Ç.	8	Eşme-i Müslim (İznik- mid)	72	157	Eşme-i Müslim (İznik- mid)	72	157
			Ali Kethüda Ç.	7	Eşme-i Müslim Kıpti (İz- nikmid)	5	8	Eşme-i Müslim Kıpti (İz- nikmid)	5	8
TOPLAM	1202	2930		2971		1283	2898		1278	2870